

Алла ДАКАЛ
*Національна академія державного управління
при Президентіві України*

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ: ПРИНЦИПИ, ЗАВДАННЯ ТА ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Виокремлюються принципи, обґрунтовуються завдання та визначаються засоби реалізації державної політики щодо захисту прав дітей. Акцентується на тому, що модель державної політики у сфері захисту прав дітей, яка формувалася останнім часом в Україні, сьогодні не відповідає масштабу викликів, що постають перед державою і суспільством. Доводиться необхідність розроблення ретельно вивірених та науково обґрунтованих нових підходів до формування та здійснення такої політики. Обґрунтовується, що державна політика щодо захисту прав дітей має здійснюватися в законодавчій, виконавчій, судовій сферах з метою створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвої самореалізації, інтелектуального, морального, фізичного розвитку дітей, реалізації їх творчого потенціалу. Підкреслюється важливість забезпечення збалансованого поєднання державних, суспільних інтересів та прав особистості у формуванні й реалізації такої політики.

Ключові слова: права дітей, захист прав дітей, державна політика, механізми державного управління.

Alla Dakal. Public policy on children's rights: the principles, objectives and means of implementing

The article is devoted to the determination of principles, justification of objectives and means of implementation of public policies to protect children's rights. The author proceeds from the fact that the model of the state policy on protection of children's rights, which has been lately formed in Ukraine today, is not fully in line with the scale of challenges which the state and society face. Therefore, development of carefully researched and scientifically-based new approaches to the formation and implementation of such policies is of high importance. It is proved that the state policy for the protection of children's rights should be implemented in the legislative, executive and judicial spheres in order to create the socio-economic, political, organizational, legal conditions and guarantees for the vital self-fulfillment, intellectual, moral, physical development of children, to realize their creative potential. The importance of a balanced combination of state, public interests and the rights of the individual in shaping and implementing such policy is emphasized.

Key words: children's rights, children's rights protection, public policy, mechanisms of public administration.

Забезпечення поступального розвитку і безпеки України, досягнення національної конкурентоспроможності у всіх сферах життєдіяльності значною мірою залежить від ставлення до молодого покоління, державної політики, яка не лише декларується, але й послідовно реалізується. У цьому контексті надзвичайної актуальності набуває проблематика, пов'язана з формуванням та здійсненням політики держави щодо захисту прав дітей.

Науковці, розглядаючи дію закону еволюційної валідності в системі державного управління, наголошують: «...кожна людина від народження має борг перед суспільством, що виростило її. Цей борг з часом перетворюється на обов'язок перед майбутніми поколіннями» [3, с. 71]. Тож, відповідно, і твердження такого: «Охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом» [8, с. 3] сприймаються без заперечень, але переважно тоді, коли йдеться про теоретичний бік проблеми.

Натомість інші фахівці зазначають: «Сьогодні стан дитячих і підліткових проблем в Україні досяг такої загрозової межі, що подальше їх поглиблення вже обертатиметься національною катастрофою» [5, с. 26]. Отже, обґрунтовується

необхідність розробки та реалізації активної державної політики, яка полягає у створенні політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційних умов і гарантій для забезпечення всебічних потреб неповнолітніх, реалізації їх творчого потенціалу, стимулювання активної життєвої позиції тощо.

Слушною є думка, що державна політика, яка охоплює всі сфери й напрями людської життєдіяльності, має спиратися на принципи та закономірності системної трансформації суспільства, повинна бути чітко визначена за пріоритетами, що мають дедалі більше розкривати саме соціальний характер усієї державної політики [9, с. 123]. Водночас усі ми є свідками того, що «інституціональні трансформації в Україні поки не привели до відчутних результатів у підвищенні якості життя населення і стабілізації соціальної ситуації в суспільстві» [10, с. 10]. А це не може не впливати і на сферу захисту прав дітей. Тож у науковому середовищі приділяється певна увага різним аспектам формування та здійснення державної політики щодо захисту прав дітей в Україні. Зокрема, аналізуються трансформаційні процеси, яких зазнало державне управління у сфері соціально-правового захисту дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні з огляду на історичну спадщину [13]; досліджуються питання адміністративної відповідальності за правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини [14]. Але ще лишається багато проблем, які потребують поглибленого вивчення, тим більше, що відбуваються швидкі зміни як у середовищі творення політики, так і в більш широкому контексті. Зазначене стосується передусім ключових засад формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей.

Метою статті є виокремлення принципів, обґрунтування завдань та визначення засобів реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей.

Досвід останніх десятиліть переконливо доводить, що політичних і економічних успіхів досягають ті держави, які приділяють особливу увагу дітям, а стійкий розвиток демонструють саме ті суспільства, які переглянули систему традиційних поглядів на нові покоління, на систему взаємин між поколіннями і на їх значення для політичного і соціально-економічного розвитку. В Україні це також усвідомлюють.

Позитивним у цьому плані, на нашу думку, є ухвалений на початку 2016 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми». Він спрямований на вдосконалення механізмів та процедур прийняття рішень щодо захисту дитини за місцем її проживання, підтримки сімей з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів.

Документ вносить зміни, спрямовані на приведення діючого законодавства у відповідність до Конвенції ООН про права дитини, до 9 чинних законів України. Зокрема, даються визначення таким поняттям, як «забезпечення найкращих інтересів дитини», «діти, які перебувають у складних життєвих обставинах», «діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Норми закону забороняють участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання у військових конфліктах чи діях, залучення та/або втягування дітей до непередбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганді війни.

Крім того, визначено обов'язок держави щодо відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися в зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів; якщо дитина з певних причин залишилася без догляду батьків, держава має здійснювати пошук членів її сім'ї з метою возз'єднання з рідними. Також держава

повинна здійснювати розшук та повернення в Україну усіх дітей, які були незаконно вивезені за її межі.

Удосконалюється процедура реєстрації дітей, які є внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, діти віком від 14 років і старші матимуть можливість самостійно зареєструватися в органах соціального захисту. Чітко визначена процедура реєстрації дітей віком до 14 років, що переїхали з тимчасово окупованих територій без супроводу батьків [4].

Також законом вносяться зміни до Сімейного кодексу щодо розвитку нової форми сімейного виховання дітей – «сімейного патронату», що дозволить уникнути негативного для дитини досвіду інтернатного виховання, забезпечить її тимчасове проживання в умовах, максимально наближених до сімейних. А це – надзвичайно важливо, адже, приміром, лише в Київській області станом на 31 березня 2016 р. на обліку перебувало 3 541 дітей, які мають статус дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, у сімейних формах виховання перебували: 2 648 дітей – під опікою (піклуванням), 51 – у сім'ї родичів (знайомих), 346 – у дитячих будинках сімейного типу, 183 – у прийомних сім'ях. У закладах системи МОЗ, МОН, Мінсоцполітики та закладах громадських організацій перебувало 276 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [11].

Попри наявні позитивні зрушення, слід зазначити, що мозаїчність у підходах до формування законодавчої бази, фінансування, відсутність чіткої внутрішньої організації знижують ефективність державної політики щодо захисту прав дітей, позбавляють її комплексності і системності. І це – на фоні того, що «в Україні не завершено відокремлення державного управління від політики, а політики від бізнесу, недостатньо розвинена її громадська самоврядна складова, якість державно-управлінських послуг є невисокою, система управління охоплена тотальною корупцією і має багато інших хвороб, які визначають низький рівень її цивілізованості» [12, с. 145].

На нашу думку, державна політика щодо захисту прав дітей має здійснюватися в законодавчій, виконавчій, судовій сферах з метою створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвої самореалізації, інтелектуального, морального, фізичного розвитку дітей, реалізації їх творчого потенціалу.

При цьому варто запозичити практику розвинутих демократичних держав, «що демонструє низку моделей обов'язкової (а не просто можливої) участі всіх зацікавлених сторін у процесі прийняття суспільно важливих рішень. Ідеться про так звані програми участі (participations programs)» [7].

Зробити політику щодо захисту прав дітей в Україні ефективною, адекватною сучасним вимогам, такою, що враховує особливості сучасної держави, суспільства і самих дітей, наповнити її новими змістом – першочергове завдання влади. Ідеться, передусім, про таке:

- забезпечення правової й соціальної захищеності різних категорій дітей;
- надання їм гарантованого державою мінімуму соціальних послуг з навчання, виховання, духовного й фізичного розвитку, охорони здоров'я;
- забезпечення збалансованого поєднання державних, суспільних інтересів та прав особистості у формуванні й реалізації політики щодо захисту прав дітей.

Варто наголосити на важливості визначення принципів такої політики. Загальновідомо, що принципи державної політики поділяються на загальні (універсальні) та галузеві (специфічні). Універсальні принципи застосовуються в усіх видах державної політики, які мають загальний зміст. До них належать: об'єктивність, конкретність, оптимальність, зворотні зв'язки; відповідність юридичним нормам та ін. [2, с. 16]. Що ж до галузевих принципів, то дослідники по-різному підходять до їх виокремлення. Наприклад, І. Цибуліна називає такі

основні принципи забезпечення захисту прав дитини: відкритості, доступності, інноваційності, субсидіарності, децентралізації [15]. Натомість Л. Кривачук дає такий перелік принципів державної політики у сфері охорони дитинства в Україні: дитиноцентризму, забезпечення й захисту прав, гарантій та законних інтересів дітей, найкращого забезпечення інтересів дітей, пріоритету, гуманності, участі, міжгалузевості, партнерства [6, с. 50].

На нашу думку, ключовими принципами державної політики щодо захисту прав дітей слід вважати такі:

- 1) рівності всіх дітей перед законом, недопущення їх дискримінації;
- 2) змістової визначеності, тобто встановлення й дотримання державних соціальних стандартів основних показників якості життя дітей;
- 3) відповідальності посадових осіб, громадян за порушення прав і законних інтересів дітей;
- 4) інтегральності, що передбачає міжвідомчу та міжрівневу взаємодію, результативне партнерство усіх суб'єктів політики;
- 5) гуманізму, тобто здійснення політики в інтересах особистості, що відповідають інтересам суспільства.

Реалізація зазначених принципів передбачає вирішення таких основних завдань:

- створення консолідованої системи функціонування державної політики щодо захисту прав дітей, інтегрованої в загальну структуру органів державного управління;
- удосконалення наявної нормативно-правової бази у цій сфері;
- створення умов для підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації відповідних кадрів, а також науково-методологічного забезпечення політики щодо захисту прав дітей;

- розвиток системи інформаційного супроводу й методичного забезпечення реалізації такої політики;
- здійснення системного державного впливу на процеси соціалізації молодого покоління, створення умов і гарантій усебічного розвитку і самореалізації дітей;
- посилення ролі недержавного складника в реалізації державної політики щодо захисту прав дітей, активізація інститутів громадянського суспільства;
- розвиток і підтримка дитячих громадських об'єднань, рухів, сприяння реалізації суспільно корисних дитячих ініціатив;
- удосконалення механізмів взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у формуванні та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей;
- підтримка розвитку інституту сім'ї;
- допомога дітям у складних життєвих обставинах;
- забезпечення рівних умов та можливостей для отримання якісної освіти;
- виховання загальнолюдських цінностей демократичного суспільства, морально-етичних засад, правової культури;
- протидія розвитку асоціальних форм поведінки в дитячому середовищі;
- створення умов та рівних можливостей для отримання якісних медичних послуг та пропагування здорового способу життя.

У процесі реалізації політики роль державних органів влади полягає в тому, щоб: отримати необхідні ресурси; розробити відповідні плани та програми; організувати та скоординувати діяльність учасників; вжити заходи щодо досягнення поставлених цілей [2, с. 33]. Тож для реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей мають розроблятися відповідні державні програми (підпрограми). Органи державного управління й місцевого самоврядування повинні здійснювати організаційну, інформаційну, фінансову підтримку розробки і реалізації таких програм, проектів дитячих громадських об'єднань, інших організацій, що працюють із різними категоріями дітей.

У лютому 2016 р. було оголошено про створення «Української мережі за права дитини» – об'єднання, до якого ввійшли 9 провідних міжнародних та українських громадських організацій і благодійних фондів (Фонд Ріната Ахметова, громадська організація «Німецько-Польсько-Українське Товариство» в Україні, громадська організація «Ліга соціальних працівників України», Український фонд «Благополуччя дітей»; всеукраїнські громадські організації «Магнолія», «Українська фундація громадського здоров'я», Благодійний фонд «СОС Дитячі Містечка», благодійна організація «Надія і житло для дітей» та міжнародна благодійна організація «Партнерство «Кожній дитині»). Метою об'єднання задекларовано захист життєво необхідних прав дітей та розвиток соціальних послуг для сімей з дітьми [1].

Система контролю за здійсненням державної політики щодо захисту прав дітей покликана вчасно виявляти відхилення від поставлених цілей, шляхів і термінів, встановлювати причини і визначати шляхи виправлення ситуації. Її створення передбачає:

- впровадження системи єдиних критеріїв і соціально-економічних індикаторів оцінювання стану дитячого середовища та ефективності проведеної відповідної політики в регіонах;
- періодичність і регулярність форм контролю, оприлюднення його результатів;
- затвердження уніфікованих типових методик і вимог для розроблення цільових програм, атестації кадрів, визначення переліку, форм і періодичності різних звітів, регламентації витрат бюджетних коштів;
- проведення конкурсів проектів програм на наступний рік у діючому календарному році з метою досягнення цілорічного покриття відповідними заходами.

Особливої уваги потребує здійснення координації, адміністрування, експертизи, консультування та дорадчих функцій, наявність відповідної інфраструктури реалізації заходів державної політики щодо захисту прав дітей. Необхідні фахівці, що знаються на аналітиці й проектуванні, методичне забезпечення, освітні технології.

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що модель державної політики у сфері захисту прав дітей, яка формувалася останнім часом в Україні, сьогодні не повною мірою відповідає масштабу викликів, що постають перед державою і суспільством. Тож на часі – розроблення ретельно вивірених та науково обґрунтованих нових підходів до формування та здійснення такої політики. Базуватися вона має на принципах рівності всіх дітей перед законом, недопущення їх дискримінації; змістової визначеності; відповідальності посадових осіб, громадян за порушення прав і законних інтересів дітей; інтегральності; гуманізму.

Впровадження в життя зазначених принципів передбачає вирішення низки завдань та застосування релевантних засобів реалізації, які мають забезпечити єдність нормативно-правових, інституційних, кадрових, науково-аналітичних, інформаційно-методичних, матеріально-технічних і фінансово-економічних дій, послідовність й ефективність державної політики щодо захисту прав дітей в Україні.

Напрями подальших досліджень вбачаються нами в розробці механізмів державного управління у сфері соціалізації дітей, позбавлених батьківського виховання й опіки, запобігання насильству та асоціальній поведінці.

Список використаних джерел / List of references

1. **Благодійники** створили «Українську мережу за права дитини». – Режим доступу : <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/blagotvoriteli-sozdali-ukrainskuyu-set-za-prava-rebenka-695756.html> [Blahodiinyky stvoryly «Ukrainsku merezhu za prava dytyny». – Rezhym dostupu : <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/blagotvoriteli-sozdali-ukrainskuyu-set-za-prava-rebenka-695756.html>].

2. **Державна** політика : підручник / ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Вашенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.] ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ : НАДУ, 2014. – 448 с. [Derzhavna polityka : pidruchnyk / red. kol. : Yu. V. Kovbasiuk (holova), K. O. Vashchenko (zast. holovy), Yu. P. Surmin (zast. holovy) [ta in.] ; Nats. akad. derzh. upr. pry Prezidentovi Ukrainy. – Kyiv : NADU, 2014. – 448 s.].

3. **Дзюндзюк В. Б.** Предметна сфера науки державного управління / В. Б. Дзюндзюк // Публічне управління: теорія і практика : монографія / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка. – Київ : НАДУ, 2011. – С. 67 – 86 [Dziundziuk V. B. Predmetna sfera nauky derzhavnoho upravlinnia / V. B. Dziundziuk // Publichne upravlinnia: teoriia i praktyka : monohrafiia / avt. kol. : Yu. V. Kovbasiuk [ta in.] ; za zah. red. Yu. V. Kovbasiuka. – Kyiv : NADU, 2011. – S. 67 – 86].

4. **Про внесення** змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26 січ. 2016 р. № 936-VIII. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/936-19> [Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo posylennia sotsialnoho zakhystu ditei ta pidtrymky simei z ditmy : Zakon Ukrainy vid 26 sich. 2016 r. № 936-VIII. – Rezhym dostupu : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/936-19>].

5. **Коніщева Н.** Наслідки трансформації української сім'ї / Наталія Коніщева // Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. О. Кікінежди. – Тернопіль : Стереоарт, 2014. – С. 24 – 26 [Konishcheva N. Naslidky transformatsii ukrainiskoi simi / Nataliia Konishcheva // Dytynstvo bez nasyllia: suspilstvo, shkola i simia na zakhysti prav ditei : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. / za zah. red. O. Kikinezhdi. – Ternopil : Stereoart, 2014. – S. 24 – 26].

6. **Кривачук Л. Ф.** Принципи державної політики у сфері охорони дитинства в Україні / Л. Ф. Кривачук // Ефективність державного управління. – 2015. – Вип. 43. – С. 44 – 51 [Kryvachuk L. F. Pryntsypy derzhavnoi polityky u sferi okhorony dytynstva v Ukraini / L. F. Kryvachuk // Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia. – 2015. – Vyp. 43. – S. 44 – 51].

7. **Москаленко С. О.** Проблеми участі громадських організацій у формуванні соціальної політики на місцевому рівні / С. О. Москаленко // Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фак. вид. – 2007. – № 2. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej6/index.htm> [Moskalenko S. O. Problemy uchasti hromadskykh orhanizatsii u formuvanni sotsialnoi polityky na mistsevomu rivni / S. O. Moskalenko // Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka : elektron. nauk. fakh. vyd. – 2007. – № 2. – Rezhym dostupu : <http://academy.gov.ua/ej/ej6/index.htm>].

8. **Погопахіна О. М.** Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / Погопахіна О. М. ; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2008. – 20 с. [Potopakhina O. M. Sotsialnyi zakhyst ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.05 / Potopakhina O. M. ; Odes. nats. yuryd. akad. – Odesa, 2008. – 20 s.].

9. **Реформування** державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження : навч.-наук. вид. / авт. кол. : В. А. Ребкало (кер.) [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Тертички, В. А. Шахова. – Київ ; Львів : НАДУ, 2012. – 352 с. [Reformuvannia derzhavnoi polityky v Ukraini: teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia ta vprovadzhennia : navch.-nauk. vyd. / avt. kol. : V. A. Rebkalov (ker.) [ta in.] ; za zah. red. V. V. Tertychky, V. A. Shakhova. – Kyiv ; Lviv : NADU, 2012. – 352 s.].

10. **Реформування** соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи : навч.-наук. вид. / авт. кол. : В. А. Скуратівський [та ін.] ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трошинського. – Київ ; Львів : НАДУ, 2012. – 368 с. [Reformuvannia sotsialnoi polityky v Ukraini: problemy ta perspektyvy : navch.-nauk. vyd. / avt. kol. : V. A. Skurativskiy [ta in.] ; za zah. red. V. A. Skurativskoho, V. P. Troshchynskoho. – Kyiv ; Lviv : NADU, 2012. – 368 s.].

11. **Становище** дітей в Київській області. – Режим доступу : <http://ssd-koda.gov.ua/sector-socialno-pravovogo-zakhystu-ditej> [Stanovyshche ditei v Kyivskii oblasti. – Rezhym dostupu : <http://ssd-koda.gov.ua/sector-socialno-pravovogo-zakhystu-ditej>].

12. **Сурмін Ю. П.** Методологія галузі науки «Державне управління» : монографія / Ю. П. Сурмін. – Київ : НАДУ, 2012. – 372 с. [Surmin Yu. P. Metodolohiia haluzi nauky «Derzhavne upravlinnia» : monohrafiia / Yu. P. Surmin. – Kyiv : NADU, 2012. – 372 s.].

Public administration mechanisms

13. **Харченко Ю. П.** Аспекти трансформації державного управління у сфері соціально-правового захисту дітей без батьків в Україні / Ю. П. Харченко // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2015. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2015_1_25.pdf [Kharchenko Yu. P. Aspekty transformatsii derzhavnoho upravlinnia u sferi sotsialno-pravovoho zakhystu ditei bez batkiv v Ukraini / Yu. P. Kharchenko // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia. – 2015. – № 1. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2015_1_25.pdf].

14. **Хуторянська Т. В.** Адміністративна відповідальність за правопорушення, що посягають на нормальний розвиток дитини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Хуторянська Т. В. ; Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2015. – 20 с. [Khutorsianska T. V. Administratyvna vidpovidalnist za pravoporushennia, shcho posiahaiut na normalnyi rozvytok dytyny : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Khutorsianska T. V. ; Dnipropetrovskyy derzh. un-t vnutr. sprav. – Dnipropetrovsk, 2015. – 20 s.].

15. **Цибуліна І. В.** Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Цибуліна І. В. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. – Харків, 2006. – 19 с. [Tsybulina I. V. Derzhavna polityka u sferi zabezpechennia zakhystu prav dytyny v Ukraini : avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr. : 25.00.02 / Tsybulina I. V. ; Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Khark. rehion. in-t derzh. upr. – Kharkiv, 2006. – 19 s.].

Надійшла до редколегії 08.06.16